

SHAROPOV Sarvar Faxriddinovich
O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi
Islomshunoslik va islom sivilizatsiyasini
o'rganish ICESCO kafedrasi
1-bosqish magistranti
Orcid: 0009-0009-5516-2414
sharopovsarvar433@gmail.com

Ilmiy rahbar: RAHIMJONOV Durbek
O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi
tarix fanlari nomzodi, dotsent

BUYUK BRITANIYADA ISLOMSHUNOSLIK FANINING SHAKLLANISHI

ФОРМИРОВАНИЕ ИСЛАМОВЕДЕНИЯ В ВЕЛИКОБРИТАНИИ

THE FORMATION OF ISLAMIC STUDIES IN THE UNITED KINGDOM

Annotatsiya: Mazkur maqola Buyuk Britaniyada islomshunoslik fanining shakllanishi va tarixiy taraqqiyotiga bag'ishlangan. Tadqiqotda islomshunoslikning XVI–XVII asrlardagi dastlabki bosqichlari, XIX asrdagi mustamlakachilik davri hamda XX–XXI asrlardagi zamonaviy yo'nalishlarigacha bo'lgan jarayonlar ko'rib chiqiladi. Britaniyada arab tili va madaniyatini o'rganishning boshlanishi, Oksford va Kembrij universitetlarida sharqshunoslik kafedralarining tashkil etilishi, taniqli olimlarning hissasi hamda akademik markazlarning roli batafsil tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada Britaniya va musulmon dunyosi o'rtasidagi madaniy va ilmiy aloqalarning ahamiyati ko'rsatilib, islomshunoslikning metodologik yondashuvlari va tadqiqot yo'nalishlari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Buyuk Britaniya, islomshunoslik, sharqshunoslik, arab tili, Oksford universiteti, Kembrij universiteti, Qur'on tarjimasi, sharq tillari, tarixiy tadqiqotlar, akademik markazlar.

Аннотация: Настоящая статья посвящена становлению и историческому развитию исламоведения в Великобритании. В исследовании рассматриваются начальные этапы формирования исламоведения (XVI–XVII вв.), его развитие в колониальный период (XIX в.) и современные тенденции (XX–XXI вв.). Анализируются истоки изучения арабского языка и культуры в Британии,

процесс создания кафедр востоковедения в Оксфордском и Кембриджском университетах, вклад выдающихся ученых и роль академических центров. Кроме того, в статье подчеркивается значение культурных и научных связей между Великобританией и мусульманским миром, а также исследуются методологические подходы и направления в британском исламоведении.

Ключевые слова: Великобритания, исламоведение, востоковедение, арабистика, Оксфордский университет, Кембриджский университет, перевод Корана, восточные языки, исторические исследования, академические центры.

Annotation: This article examines the formation and historical development of Islamic studies in the United Kingdom. The research addresses the initial stages of Islamic studies from the 16th–17th centuries, its evolution during the 19th-century colonial period, and contemporary trends in the 20th–21st centuries. The article analyzes the origins of Arabic language and cultural studies in Britain, the establishment of Oriental Studies departments at the Universities of Oxford and Cambridge, the contributions of prominent scholars, and the role of academic centers. Furthermore, the article highlights the significance of cultural and scholarly interactions between Britain and the Muslim world, while also exploring the methodological approaches and research directions within British Islamic studies.

Keywords: United Kingdom, Islamic studies, Oriental studies, Arabic language, University of Oxford, University of Cambridge, Quran translation, Oriental languages, historical research, academic centres.

KIRISH

Islomshunoslik fani bugungi kunda jahon ilmiy doiralarida alohida ahamiyat kasb etib, diniy, madaniy va tarixiy jarayonlarni chuqur o'rganish imkonini bermoqda. Buyuk Britaniyada islomshunoslikning shakllanishi va rivojlanishi o'ziga xos tarixiy bosqichlardan o'tgan bo'lib, bu jarayon asosan Sharq va G'arb o'rtasidagi aloqalarning chuqurlashuvi bilan bog'liq. Britaniya ilmiy doiralari Islom diniga bo'lgan qiziqishni asosan arab tili, musulmon madaniyati va tarixini o'rganish orqali namoyon etgan. Buyuk Britaniyada islomshunoslik fanining rivojlanishi XVI–XVII asrlarda Sharq tillarini o'rganish bilan boshlanib, Oksford va Kembrij universitetlarida Sharqshunoslik kafedralarining tashkil etilishi bilan mustahkam poydevor yaratildi. Keyinchalik, XIX asrda Britaniya imperiyasining musulmon o'lkalaridagi siyosiy faoliyati islomshunoslik

tadqiqotlariga yanada turtki berdi. XX asrga kelib esa bu soha akademik fan sifatida rivojlanib, zamonaviy metodologiyalar bilan boyitildi. XXI asrda Buyuk Britaniya islomshunosligi interdisciplinar yondashuvlar asosida diniy ekstremizm, musulmon diasporasi va madaniy integratsiya kabi muammolarni o'rganishga e'tibor qaratmoqda. Ushbu maqolada Buyuk Britaniyada islomshunoslik fanining shakllanish tarixi, uning asosiy bosqichlari va metodologik yondashuvlari keng yoritiladi.

ASOSIY QISM

Buyuk Britaniyada islomshunoslik fanlari shakllanishi o'ziga xos tarixiy, madaniy va ilmiy jarayonlar bilan bog'liq bo'lib, ushbu sohaning rivojlanishi Sharqiy dunyo bilan aloqalarning kengayishi natijasida shakllangan. Buyuk Britaniya islomshunosligi o'z ildizlarini Yevropadagi O'rta asrlardan boshlangan Sharqshunoslik an'analariidan oladi. Buyuk Britaniyada islomshunoslik fanlarining shakllanishi uzoq tarixiy jarayonni o'z ichiga oladi. Bu jarayon bir necha asosiy davrlarga bo'linadi.

XVI-XVII asrlardagi dastlabki qadamlar. Britaniyada islomshunoslik dastlab Sharq tillari va madaniyatini o'rganish doirasida shakllana boshlagan. 1632-yilda Oksford universitetida arab tili kafedrasining ochilishi bu sohaning rivojlanishida muhim qadam bo'ldi [11:45]. Edward Pococke (1604-1691) Britaniyaning birinchi professional arabshunos olimi sifatida tan olingan va u arab tili va islom dini bo'yicha fundamental asarlar yaratgan [8:128]. Shundan kelib chiqqan holatda, bu qiziqishlarning sabablarini quyidagicha ta'riflash mumkin:

Savdo va geografik kashfiyotlar XVI asrda Buyuk Britaniya Yaqin Sharq va Shimoliy Afrika bilan savdo aloqalarini rivojlantira boshladi. Bu davrda ingliz sayyohlari va savdogarlari Islom dunyosi haqida ko'proq ma'lumot olishga intilgan.

Diniy munosabatlar va taqqoslashlar Islom dini va xristianlikning o'xshashliklari va farqlari Britaniyada qiziqish uyg'otdi. Xristian olimlari Islomni o'rganish orqali o'z e'tiqodlarini chuqurroq tushunishga harakat qilishdi. Sharq tillarini o'rganish Sharqiy tillar, jumladan arab, fors va turk tillarini o'rganish Britaniya universitetlarida muhim yo'nalishlardan biriga aylandi. Bu tillar orqali Islom madaniyatini o'rganish imkoniyati

paydo bo'ldi.

Ilk ingliz islomshunos olimlar va ularning hissasi. Uilyam Beduell (1561-1632) Uilyam Beduell arab tilini mukammal o'rgangan birinchi ingliz olimlaridan biri hisoblanadi. U "Muhammadning dini" haqidagi birinchi inglizcha asarlarni yozgan. Uning asarlari ingliz jamoatchiligiga Islom haqida boshlang'ich tushunchalar berishga xizmat qilgan.

Edvard Pokok (1604-1691) Edvard Pokok Buyuk Britaniyaning mashhur sharqshunoslaridan biri bo'lib, u Oksford universitetida arab tili va madaniyatini o'qitgan. U Qur'onni o'rganish va Islom tarixi haqida bir qator asarlar yozgan [15:46].

Jon Selden (1584-1654) Jon Selden Islom huquqiy tizimi haqida tadqiqotlar olib borgan va bu borada "De Diis Syris" asarini yozgan. Ushbu asar Yaqin Sharq madaniyati va dini haqida muhim manba hisoblanadi.

Oksford va Kembrijda islomshunoslikning rivoji. Arab tilini o'rganish va targ'ib qilish 1636 yilda Edvard Pokok Oksford universitetida arab tili darslarini boshladi. Bu dastur orqali Islom haqida batafsil bilim olish imkoniyati kengaydi. Sharqshunoslik kafedralari tashkil etilishi XVII asr o'rtalarida Britaniyada sharq tillari va madaniyatini chuqurroq o'rganish maqsadida maxsus kafedralar tashkil etildi. Ushbu kafedralar Islom tarixi va falsafasi bo'yicha ilmiy faoliyat yuritgan [4:82].

XVII asr o'rtalaridan XIX asr boshlarigacha. Buyuk Britaniyada XVII asr o'rtalaridan boshlab islomshunoslik sohasida yangi davr boshlandi. Bu davrda ilmiy yondashuv va tizimli tadqiqotlar orqali Islom madaniyati, tarixi va dini haqida chuqurroq bilimlar shakllandi. XIX asr boshlariga kelib, islomshunoslik Buyuk Britaniyada mustaqil ilmiy soha sifatida tan olina boshladi.

Sharq tillarining ahamiyati oshishi XVII asrning o'rtalariga kelib, Buyuk Britaniyada arab, fors va turk tillarini o'rganishga qiziqish yanada kuchaydi. Bu tillarni o'rganish orqali olimlar Islom madaniyatining turli jihatlarini tadqiq qilish imkoniyatiga ega bo'ldilar.

Taniqli olimlar va ularning hissasi. Humfrey Prideaux (1648-1724) Prideaux "Hayot va Muhammadning dini" nomli asarini yozib, Islom payg'ambari Muhammad (s.a.v.) hayoti haqida Yevropadagi birinchi batafsil tadqiqotni taqdim etdi [16:42-46].

Edvard Pocockning o'g'li (Edward Pocock Jr.) Pocock Sr. ning sharqshunoslik sohasidagi faoliyati

uning o'g'li tomonidan davom ettirildi. U otasining ishlarini nashr ettirish va Islom tarixini o'rganishda katta rol o'ynadi [15:78].

Sharqshunoslik jamiyatlarining tashkil etilishi XVIII asrda Buyuk Britaniyada sharqshunoslikka ixtisoslashgan bir qancha ilmiy jamiyatlar tashkil etildi. Masalan, 1784 yilda tashkil etilgan Osiyo jamiyati (Asiatic Society) ilmiy tadqiqotlarning markaziga aylandi.

Qur'on tarjimalari va sharhlari XVIII asrda Qur'onning ingliz tiliga birinchi to'liq tarjimalari paydo bo'ldi. George Sale tomonidan qilingan tarjima 1734 yilda nashr etildi va Britaniyada Islomni o'rganishdagi muhim qadam bo'ldi [22:3-9].

Universitetlarda sharqshunoslik bo'limlarining tashkil etilishi XIX asr boshlariga kelib, Oksford va Kembrij universitetlarida sharqshunoslik ilmiy yo'nalishlari ancha rivojlandi. Bu davrda Islomshunoslik mustaqil ilmiy soha sifatida shakllana boshladi.

Vilyam Muirning tadqiqotlari Vilyam Muir Islom tarixiga bag'ishlangan bir qancha muhim asarlar yozdi. Uning "The Life of Mahomet" nomli asari Islom payg'ambari hayoti va faoliyati haqida chuqur tahlilni taqdim etadi [13:46-50].

Bundan tashqari bu davrda Britaniyada islomshunoslik quyidagi yo'nalishlarda rivojlandi:

1. Qur'on tarjimalari va tafsirlar
2. Arab tili grammatikasi
3. Islom tarixi bo'yicha tadqiqotlar
4. Musulmon falsafasi

XVII asrning ikkinchi yarmida Cambridge universitetida ham arab tili va islom tadqiqotlari yo'lga qo'yildi. Simon Ockley (1678-1720) "Saracens tarixi" asari bilan Britaniyada islom tarixi bo'yicha fundamental tadqiqotlarga asos soldi [19:156].

XVIII asr oxirlarida va XIX asr boshlarida sharq tillarini o'rgatishga ixtisoslashgan ilmiy markazlar ochildi. Masalan, 1795-yilda London universitetida Sharq tillari maktabi (hozirgi SOAS - School of Oriental and African Studies) tashkil etildi. Bu markazda arab tili, fors tili va islom dini asoslarini o'rgatish ishlari olib borildi.

XIX asr: mustamlakachilik davri ta'siri. XIX asr davomida Britaniya imperiyasi Hindiston va Misr kabi musulmon hududlarni boshqarish bilan shug'ullanganligi sababli, islomshunoslikning amaliy ahamiyati oshdi. Islomshunoslik bo'yicha

tadqiqotlar Britaniya hukumati uchun musulmon jamiyatlari bilan aloqalarni yaxshilash, ularni boshqarish va o'z siyosiy manfaatlariga moslashtirishga yordam beradigan vosita bo'lib xizmat qildi. Masalan, Uilyam Muirdan "The Life of Mahomet" ("Muhammad hayoti") asari bu davrning yirik ilmiy ishlari qatoriga kiradi [12:12-65]. Britaniya imperiyasining musulmon o'lkalarida o'z ta'sirini kengaytirishi islomshunoslik rivojiga katta ta'sir ko'rsatdi. Bu davrda:

1. Hindistonda musulmon madaniyatini o'rganish markazlari tashkil etildi
2. Ko'plab qo'lyozmalar Britaniya kutubxonalariga keltirildi
3. Yangi tadqiqot yo'nalishlari shakllandi

William Muir (1819-1905) va Edward William Lane (1801-1876) kabi olimlar islom tarixi va madaniyati bo'yicha fundamental asarlar yaratdilar [2:178].

XX asr boshlarida akademik maktab-larning shakllanishi. XX asrda Buyuk Britaniya universitetlari islomshunoslik bo'yicha ilmiy tadqiqotlarning asosiy markaziga aylandi. Cambridge va Oxford universitetlari ushbu sohada yetakchi o'rin tutdi. Cambridge universitetida Fitzwilliam muzeyida Sharq qo'lyozmalari to'plandi va o'rganildi. Oxford universitetidagi Bodleian kutubxonasi esa islomiy qo'lyozmalarni saqlash va tadqiq qilishda muhim rol o'ynadi [10:70].

XX asr boshlarida Buyuk Britaniyada islomshunoslik o'zining akademik asoslarini shakllantira boshladi. Britaniyadagi islomshunoslik ilmiy tadqiqotlari, asosan, sharqshunoslik va tarixiy fanlarning ta'siri ostida rivojlandi. E. G. Brownening "A Literary History of Persia" (1902) asari, bu davrning eng muhim islomshunoslik asarlaridan biri bo'lib, o'z vaqtida Persiya adabiyoti va tarixini o'rganishda katta ahamiyatga ega edi [3:56-78].

XX asr boshlarida Britaniyadagi islomshunoslik maktablari tarixiy yondashuvlarga katta e'tibor qaratdilar. Nicolai De'khanovning "The History of Islamic Civilizations" (1910) asari, Islom tarixining asosiy davrlarini tahlil qilgan va Islomshunoslikning tarixiy nuqtai nazaridan yondashuvlarni rivojlantirishda muhim rol o'ynagan [5:93-111].

1900-1950-yillar orasida Britaniyada professional islomshunoslik maktablari shakllandi.

London universiteti qoshida Sharqshunoslik va Afrika tadqiqotlari maktabi (SOAS) 1916 yilda tashkil topdi [14:34]. Bu davrda:

- Hamilton Gibb
- Arthur Arberry
- William Montgomery Watt
- Alfred Guillaume

kabi mashhur olimlar faoliyat yuritgan.

1950-1980-yillar: yangi yondashuvlar davri.

Buyuk Britaniyada islomshunoslik akademik maktabi, shuningdek, Fors va O'rta Osiyo tarixini o'rganish bo'yicha markazlashgan. Arthur J. Arberryning "Persian Poetry" (1952) asari, Fors tilini va adabiyotini o'rganishdagi muhim manba sifatida tanilgan. Arberry islom adabiyoti va uning estetikasi bo'yicha keng qamrovli tahlil qilgan, bu maktabning shakllanishida katta o'rin tutgan [1:34-51].

XX asrning boshlarida Britaniyada sharqshunoslik maktabi aniq shakllana boshladi. Sharqshunoslik, o'z ichiga Islomni ham olgan holda, Sharq madaniyati va tarixini o'rganishni maqsad qilgan ilmiy yondashuv edi. Sir Hamilton Gibbning "Studies on the Civilization of Islam" (1957) asari, bu maktabning rivojlanishini aks ettiruvchi eng yaxshi namunadir. Gibb, Islomni va uning madaniyatini chuqur tahlil qildi, o'z asarida Islomshunoslikni ilmiy yondashuv bilan o'rganishga alohida urg'u berdi.

XX asr boshlarida, Buyuk Britaniyada islomshunoslikni o'rganishda, G'arb va Islom dunyosining tarixiy aloqalari ham o'zining alohida o'rnini egalladi. Edward Saidning "Orientalism" (1978) asari, G'arbning Sharqni qanday tasavvur qilgani va o'rganishi haqidagi tanqidiy tahlilni taqdim etdi. Bu asar, XXI asrga kelib, islomshunoslik tadqiqotlarida katta ta'sir ko'rsatdi [19:156].

Bu davrda islomshunos fanlar doirasi kengaydi va yangi metodologik yondashuvlar shakllandi:

1. Ijtimoiy fanlar metodlarining qo'llanilishi
2. Antropologik tadqiqotlarning rivojlanishi
3. Musulmon jamoalarini o'rganishga e'tibor

1980-2000-yillar: zamonaviy tendensiyalar.

Bu davrda musulmon olimlarning Britaniya akademik doiralari kirishi kuzatildi. Ular an'anaviy g'arb metodologiyasi va islomiy bilimlarni uyg'unlashtirish yo'lida ish olib bordilar.

XXI asr: zamonaviy holat. XXI asrda Buyuk Britaniyada islomshunoslik sohasida

interdisciplinar yondashuvlar, ya'ni tarix, madaniyat, siyosat va ijtimoiy fanlar bilan birgalikda olib borilgan tadqiqotlar o'sdi. Xususan, siyosiy islom va ekstremizm masalalari katta ahamiyat kasb etdi. Bunga misol qilib, John L. Esposito va Dalia Mogahedning "Who Speaks for Islam? What a Billion Muslims Really Think" (2007) kitobini keltirish mumkin. Kitobda musulmonlarning fikrini aks ettiruvchi tadqiqotlar va statistik ma'lumotlar taqdim etilgan [6:45-67].

Islomshunoslikda madaniyatshunoslik tadqiqotlari ham katta ahamiyatga ega. "Islomskiy Mir" (Islamic World) va uning zamonaviy rivojlanishini o'rganish, asosan, Islomning madaniyatini yoritishga qaratilgan. Tariq Ramadanning "Western Muslims and the Future of Islam" (2004) kitobida, G'arbda yashayotgan musulmonlar va ularning madaniy integratsiyasi haqida chuqur tahlil mavjud.

Islom va G'arb munosabatlari ham XXI asrda izchil tadqiqotlar mavzusiga aylandi. Bu sohada, Edward Saidning "Orientalism" (1978) asari, G'arbning Islomni qanday tasavvur qilganini va undan qanday foydalanganini tahlil qiladi. Saidning asari XXI asrda ham ko'plab izlanishlarga asos bo'ldi [19:156].

Islomshunoslik tadqiqotlarining XXI asrdagi yana bir muhim yo'nalishi, Islomning zamonaviy talablarga, yangi siyosiy va ijtimoiy sharoitlarga qanday javob berishini o'rganishdir. Malise Ruthvenning "Islam in the World" (2006) asari, Islomning zamonaviy dunyodagi o'rnini va uning globallashtirish jarayonidagi ta'sirini ko'rsatadi [18:34].

Shu bilan bir qatorda hozirgi kunda Britaniyada islomshunoslik quyidagi yo'nalishlarda rivojlanmoqda:

1. Tarixiy-filologik yo'nalish
2. Ijtimoiy-siyosiy tadqiqotlar
3. Diniy-falsafiy yo'nalish [7:234]

Hozirgi kunda Buyuk Britaniyada islomshunoslik fanlari nafaqat musulmon dunyosini o'rganish, balki zamonaviy masalalar: migratsiya, musulmon diasporalari, diniy ekstremizm va madaniyatlararo muloqotni tadqiq qilish bilan ham shug'ullanmoqda. Markaziy ilmiy tadqiqot markazlari qatoriga Oxford Islomshunoslik Markazi va Cambridge Islom Tadqiqotlari Markazi kiradi [10:45-70].

XULOSA

Buyuk Britaniyada islomshunoslik fanlarining shakllanishi ko'p asrlik tarixiy jarayon bo'lib, Sharq va G'arb o'rtasidagi madaniy hamda ilmiy aloqalarning rivojlanishi bilan uzviy bog'liq. XVI-XVII asrlarda Sharq tillarini o'rganish va islomshunoslikning ilk qadamlari tashlangan bo'lsa, XIX asrda mustamlakachilik davrida bu sohaning amaliy ahamiyati oshdi. XX asrda akademik maktablarning shakllanishi natijasida islomshunoslik ilmiy soha sifatida mustahkam o'rin oldi. XXI asrda interdisciplinar yondashuvlar, siyosiy islom, madaniy integratsiya va zamonaviy muammolarni tadqiq qilish orqali bu yo'nalish yanada boyidi. Bu jarayon davomida metodologik yondashuvlar, tadqiqot yo'nalishlari va ilmiy maktablar rivojlandi. Britaniyada islomshunoslik nafaqat tarixiy va filologik tadqiqotlar, balki zamonaviy global masalalarni o'rganishda ham muhim rol o'ynamoqda.

MANBA VA ADABIYOTLAR RO'YXATI

- Arberry, Arthur J. Persian Poetry. George Allen & Unwin, 1952, p. 34-51.
- Beeston, A.F.L. "Arabic Studies in Britain", Gerald Duckworth & Co. Ltd, 1982, p. 178.
- Browne, E.G. A Literary History of Persia. Cambridge University Press, 1902, p. 56-78.
- Burton, Richard. "The Study of Islam in Early Modern Europe." Routledge, 2003, p. 78-82.
- De'khanov, Nicolai. The History of Islamic Civilizations. Routledge, 1910, p. 93-111.
- Esposito, John L., Mogahed, Dalia. Who Speaks for Islam? What a Billion Muslims Really Think. Gallup Press, 2007, p. 45-67.
- Gilliat-Ray, S. "Muslims in Britain: An Introduction", Cambridge University Press, 2010, p. 234.
- Holt, P.M. "Studies in the History of the Near East", Frank Cass and Company Ltd, 1973, p. 128.
- Hourani, A. "Europe and the Middle East", The Macmillan Press Ltd, 1980, p. 45.
- Hourani, A. Islam in European Thought. Cambridge University Press, 1991, p. 45-70.
- Hourani, A. Islam in European Thought. Cambridge University Press, 1991, p. 120-150.
- Muir, W. The Life of Mahomet. London: Smith, Elder & Co., 1861, p. 12-65
- Muir, William. "The Life of Mahomet." London: Smith, Elder & Co., 1858, p. 46-50.
- Phillips, C.H. "The School of Oriental and African Studies", University of London Press, 1967, p. 34.
- Pocock, Edward. "Specimen historiae Arabum." Oxford University Press, 1650, p. 78.
- Pocock, Edward. "Specimen historiae Arabum." Oxford: Printed by H. Hall, 1650, p. 42-46.
- Prideaux, Humfrey. "The True Nature of Imposture Fully Displayed in the Life of Mahomet." Oxford University Press, 1697, p. 14-18.
- Ruthven, Malise. Islam in the World. Oxford University Press, 2006, p. 12-34.
- Said, Edward. "Orientalism", Pantheon Books, 1978, p. 156.
- Said, Edward. Orientalism. Pantheon Books, 1978, p. 23-45.
- Said, Edward. Orientalism. Pantheon Books, 1978, p. 50-72.
- Sale, George. "The Koran: Commonly Called the Alcoran of Mohammed." London: Printed for J. Wilcox, 1734, p. 3-9.